М. ОСТРОВЕРХА

З РИМСЬКОГО ЗАПИСНИКА

ШТУТҐАРТ 1946

В. С.

Михайло Островерха

З РИМСЬКОГО ЗАПИСНИКА

Шкіци

Накладом „КЕП“ Штутґарт
1946

Обкладинка роботи
Володимира Січинського

MYCHAJLO OSTROWERCHA:
SKETCH'S OF ROM

Permitted by UNRRA Team 119, Aschaffenburg
Printed by Belserdruck, Stuttgart

Кидав я їх, ці шкіци, на папір так само нашвидку, як і нашвидку замигтіла в душі мить, що її приніс шум фонтана, вологість давніх віків у римських церквах, останок староримського фризу, спів солов'я на Палятині, що гомонів у арках базиліки Максентія, подих кипариса, що хилитався при співі цикад, запах квітів мирта, що промінням місяця по росах стелився. А все — крізь призму Батьківщини.

Кидав я їх, ці шкіци, на папір так само важко, як важко давила туга груди в чужій чужині — тупо й безпросвітно давила і давить.

Ці шкіци читайте — хто любить окремі, запорошені, на шляху чи серед поля, камінчики розбитої мозаїки збирати.

АВТОР

Ашафенбурґ, весна 1946.

ВЕСНОЮ

На Палятині, уночі, солов'ї перли розсівають по всьому небі. І кожен блиск, і кожен тон грає на плесі в басейнах святині Весталок.

Ранком, тут, на червоних трояндах, що довкола отулюють басейни, тремтять чистою тугою й росами співи солов'їв.

Дощ у Римі — той весняний, рвучкий, настирливий, що стриму не знає і не хоче його знати. Загонисто лле, аж захлипається з утіхи. Смілими, високими струями фонтану Наяд дощ кидає, розбиває їх, гне і ламає на всі боки. Як зухвалий парубок, як непогамований і прудкий жеребець — цей дощ.

Уночі, тільки він, дощ, гасає, шаліє, шумить, небо вкриває.

BASILICA DI SAN CLEMENTE

В абсиді — із золота бризкають яркі кольори квітів, птахів і людей. Тільки два олені, що з чотирьох струмків п'ють Правду й гасять вічну Спрагу — вони бронзові.

На хресті ритмом знімаються голуби: їх дванадцять, білих.

У сірій тиші базиліки виблискує на свічниках у крилосі мережка мозаїки братів Козматів.

При дверях насуплені обличчя апостолів і біль Матері з невістами: вже більше, як п'ять століть, живуть вони тут своєю душею, що їм дав Мазаччіо.

SANTA MARIA IN DOMNICA

Ранок. У церкві несамовитий галас — вікном вливається сонце. В головній абсиді — Мадонна на троні отак від віків, серед зелені, золота і, бережком, червоних маків.

Чую, як щось незриме, невхопне, легке, що ворушиться у моїм серці й очима кладеться, як червоні маки, біля стіп Мадонни.

Молитва мозаїкою мережиться в абсиді.

SAN ZENONE IN SANTA PRASSEDE

Мозаїки стемніли старовиною перших століть християнства. Важко і урочисто жахтить золото.

З маненької — аж зворушує! — абсиди очі Мадонни глядять просто і глибоко в душу.

Тут, у цій маненькій капличці, душа першого, примітивного християнина знаходила безмежні простори віри й палу.

SANT' ONOFRIO

Тиша.

Запах кадила і вологости століть.

Сутінь — і в полудне, і в сонце.

Зі стін в абсиді фресками глядить на мене небесна людськість ренесансу. А отам, праворуч, Мадонна Перуджіно схилила голову, м'яко і з ґрацією.

І подумати: в цій тиші, в цій церкві, серед цих кружґанків ренесансу, що в них мелодійними, тихомирними бризками б'є відгомоном фонтан, колись кипіло, раділо, терпіло, любило й ненавиділо життя — Gerusalemme Liberata.

Не одну ж мережку своєї неспокійної душі зоставив тут, у стіп духа Торквато Тассо, в цьому шумі цього фонтану, й Петро Карманський.

З ЗАПАХОМ МИРТІВ

В Римі — квітень фіолєтний! Чистояскравий, фіолєтний! Сіроякравий, фіолєтний! Квітнуть ґліцинії. Вони в'ються, знімаються, стеляться по фасадах, по

льожах, по штахетах палат, вілл, по деревах у садах. Сонце розпанахує блакить, а землю устелює фіолєт: пристрасний крик весни!

А в нашім краї знов — пекло, кров і безпрізорних час ...

Рим у травні, як у казці. Неткнено чиста й молода зелень при дорогах, у городах, при віллах і палатах. По тинах пнуться троянди і так пахуче квітнуть, що, без пересади, вдихнувши запах їх, п'янію. На вулицях, по клюмбах, у подвір'ях старовинних палат горять азалії. У долині Джюлія мирти весняною зеленню прибираються і ледве помітно, тендітно, як усміх таємної жінки, пахнуть. А над усім — ота глибока, сита, неподолана блакить і сонце.

Як хотілося б босоніж піти в цій гармонії природи! І тому рік, серед природи черствої, здорової, простої жив я у наших горах, над Прутом. І босоніж ходив, і тільки в плавцях, і з сонцем за панібрата жив. Бо коли людина щось глибоко шанує, то хоче бути щира, віддана, проста: тому в природі босоніж ходить.

В середньовіччі священики Службу Божу босоніж служили. Щойно — Карл Вели-

кий наказав, щоб до Служби Божої священики вдягали постоли.

Що тіло вільніше від світу, то душа ближча до Бога й до природи, до життя.

BASILICA DI SAN PIETRO

Крадьки, навшпиньках із піній, з-поміж густого віття стрункіх і темних кипарисів сповзають перші сутінки і стеляться землею. Над Монте Маріо горять останні могутні акорди аж пінистої, від розкоші сонця і неба, пурпури.

А могутня — повірте мені: і захід сонця могутній, і Мойсей Мікельанджельо могутній, і Колізей могутній, і базиліка Максентія могутня, а Христос у Страшному Суді в Сікстинській Каплиці і могутній і страшний! — мікельанджелівська баня, менші бані, вся фасада, вся базиліка в усіх своїх архітектонічних лініях ступнево починає займатись м'яким, теплим, живим сяйвом. Коли темінь захоплює небо й землю, коли тільки зорі кліпають на небі, а на землі вовтузяться солов'ї і над Монте Маріо тільки ясна смуга синяви бринить, — тоді базиліка запалюється смолоскипами, що сновигають, повзуть по бані, по фасаді аж до

ступнів, по колонаді. Ще хвилина — й сяйво тремтить, жахтить.

І базиліка стає нематеріяльним чудивом!

CAMPIDOGLIO

Серед квітів, широкими сходами, на невеликий, з двох боків обрямований майдан. Під ногами Мінерви, що в порфіровій мантії сидить біля палати сенаторів, бурує фонтан. При заході сонця й бризки води палають темнофіолєтним порфіром.

Якось чуднувато сидить на коні Марк Аврелій.

Та при вході на Капітолій стоїть таки справді смішна постать — Коля ді Рієнцо. Це ж той самий, що на весні 1347 року, коли небо, як і сьогодні, було таке близьке до землі, був уже близько своєї мрії. Але — мрія була краща і сильніша за його сили, щоб іти за нею. І, зі страху перед мрією, він, Коля ді Рієнцо, колишній трибун, накинувши на голову верітку, нишком зійшов між гамірну юрбу, що вовтузилась під Капітолієм. І тут, під Капітолієм же, де починалась його слава народнього трибуна, став горлати разом із юрбою проти своєї мрії: Morte al

traditore Cola di Rienzo! І — пізнала його, цього комедіянта, юрба, і тут же, 8 жовтня 1354 року, затовкла його.

Не тільки ми, а всі народи в добу немічности мають невдах ...

PALATINO

У святині Весталок повно полум'я троянд.

З розгоном сонце до заходу йде, аж гарчить і червонозолотою жужелицею сипле і заливає високі арки палат Тіберія, Калліґули.

На горі, на Палятині, змагаються запахи квітів, блакиті, мого серця і співу птаства. А за банею св. Петра сонце запалює небосхил. Але — як! Аж груди мої сповняються цим гамором полум'я. Густо бронзовіють кипариси. Птаство протинає простір — докладно, тендітно, певно ... і по-хижацьки.

А жовна заходиться — по-господарськи, широко і якось дбайливо.

В Україні — молода зелень, квіти яблунь, суниць із небом і з сонцем жеруться.

Як ці руїни палат Доміціяна пахуче на синяві неба займаються і сонця тримаються!

Дивне!

VILLA SCIARRA

Уздовж лагідних стежок здоровою зеленню аканти зеленіють. На їх тлі галайстра дітвори свої сміхи виводить. Довгі й затишні алеї. Обабіч розкішні пальми, що їх віття ритмом вітер вихитує й небо холодить. Завсіди повагом походжають то білі, то синьозелені пави. Де-не-де велике синьозелене, то мережково-біле кружило пишного хвоста павича, що кохливо, примильно і притишно біля самички походжає.

Грають фонтани. Густим фіолєтом угору б'ють вєликі кущі, що в них чути пронизливі крики закоханих павичів.

На ренесансовім чотирьохарковім луці, серед білих і рожевих троянд, із піднесеним хвостом — ознака щастя і кохання! — павич походжає.

Чим не мотив Ґірляндайо?

Квіт помаранчі так проникливо-добре, так непорочно пахне, як легіт янгола.

VILLA CELIMONTANA

В найменшому клаптику життя чую її — Весну. Безмежжям синяви, запахом квітів, молодої, ядерно-соковитої зелені і сонцем бурлить кров у моїм серці.

Коли думкою знімусь до тебе, коли чистий запах квіту помаранчі розширить мої ніздрі і легені, тоді, моя кохана, щось дивно спрагнене в серці бушує.

SAN PIETRO IN MONTORIO

Неділя.

Просторами пливуть теплі, пухкі хмари і хвилинами крапле дощ, то синява спалахує сонцем. Ходжу по Римі — в такий гарячий для Европи час, відпочиваю.

Апенніни опоясують Рим. Деякі сагоми гір нагадують мені Довбушанку, а он там таки живіський Хом'як, а біля Хом'яка, он — частина, дещо змінено розташованого, Синяка, та, найвища.

З тугою за нашими Карпатами у грудях заходжу в подвір'я церкви Сан П'єтро ін Монторіо, де є маленька, у формі „ротонди" святиня, яку збудував Донато Браманте. Для мене синтеза ренесансу: Каплиця Пацці, яку збудував Філіппо Брунеллескі,

у Фльоренції, фрески Мазаччіо у церкві Санта Марія дель Карміне у Фльоренції, музика Страделлі і це „темпєтто" Браманте.

Браманте, в цій святині, дав вираз вічного: краси, сили, гармонії. Дорійський стиль — сила, баня — краса, все разом — гармонія.

SANTA MARIA IN TRANSTEVERE

Ці мозаїки в головній абсиді нагадують мені наші старовинні храми, з яких іще лишилися — свята Софія, Спас.

AVENTINO

Під сонце піднесений, од світу одірваний горб. Городи, подвір'я, а в них повно троянд, що квітами з синявою небес єднаються. Фонтани своїм шумом у тиші й запахах квітів бринять пісню, що спливає до землі кипарисами і стелеться.

BASILICA DI SANTA SABINA

Сувора, достойна тиша. Ясно. У глибині престіл, при якому священик, служачи,

обличчям до вірних звернений. Крилос — орнаментом Візантію нагадує. Над головними дверима мозаїки, останки з VI століття.

Все охоплене ритмом колонади.

А тиша тут така, що чути відгомін фонтанів, які дéсь там із трояндами милуються, жартують.

SANT 'ALESSIO

Малий, замкнений, далекий світ. Один, як у базиліках, престіл. Люблю ці престоли! Ввесь час Служби Божої священик звернений обличчям до вірних, і його молитва достойно з молитвою вірних єднається. Мені здається, що саме цією молитвою примітивні, перші віки Церкви, при всій своїй первісности, боротьбі, хвилинами — серед моря сект — хиткости, — були такі сильні і стали основою навіки.

SANTA MARIA IN COSMEDIN

Тьмяно.

Горою маленькі романські вікна.

Колони всіх стилів, усякі капітелі — рештки поганських святинь. Ідуть колони також романським розміром.

Вологo, тухло, тихо — всім: архітектонікою, кадилом, настроєм: VI століття по Христі.

Далеко!..

Крилос, високі канделябри, а на них золотом і кольорами грає мережка мистців братів Козматі.

Престіл — як у базиліці.

До вікна добивається віття кипариса, похитуючись, мов прохач.

Вийдеш із церкви надвір. Перед тобою округла святиня Вести чи Сонця, а дещо праворуч сувора, важка століттями святиня Фортуна Віріле. Перед нею ж — тільки останки палати того сильного, геройського роду Крешенці, що ще в середньовіччі їх витеребили — чи не з початком XI століття. Це той рід римських патриціїв, який мордував пап, настановлював нових. А тепер, оце, ця палата — марна слава останків. Папа ж сидить на своїм престолі.

VIA DEL MARE

Давно я тут був. Чи не в 1933 році. Багато тут змінилося: старовину відкрито, увиразнено її. І ця старовина могутня,

простірна, виразна. Театр Марчелльо, що віками, мов темними пащами, дихає. Фортуна Віріле глухим отвором темніє. Тут, то там розкинені старі руїни. Сіріє Рупе Тарпеа, а на її схилах квіти біліють. У своїй клітці голодна вовчиця блукає і орел сумує ...

Це одне з тих місць у Римі, що має гармонію, стиль, простір; старовина, глибина — якась психічна.

CAMPIDOGLIO

Цей горб є символом трьох епох: Рим — старовинний, християнський, рісорджіменто. А ще як подивлюсь на штих „Veduta del Campidoglio" Дж. Б. Піранезі, то в моїм ствердженні переконуюсь.

Давній Рим мав тут святиню Зевеса, Юнони та Мінерви, які домінували над Римом. Християнство споруджує тут церкву Арачелі — Престіл Неба, яка, — заслонивши від заходу поганські святині, — знову домінує над Римом. Рісорджіменто ставить кольоса — монумент Віктора Емануеля II і ним — цим кольосом із безлічі колон, про що Сенека сказав би: багато колон — твір без сили! — заступає,

заслоняє добу старого Риму і добу розквіту християнства.

ARACOELI

В головному престолі — Мадонна. Давня, чи не з XI століття, вона в цій церкві. Належить до тих творів, Мадонн, що їх малював св. Апостол Лука. Своїм рухом руки, поглядом очей і їх виразом ця Мадонна така вимовна, що клякаю і молюсь: далеко, у глибину вічности поринаю молитвою до Божої Матері. Молюся, як мене моя мати напутила.

Коли б, скажімо, не було молитви, то що б тоді людина була варта! ..

BASILICA DI MASSENZIO

Могутніми арками, що сповнюють мої груди силою, здіймається останок стелі. Кремезні, дебелі мури циклопами в землю вгризлися.

Заходить сонце й усі три абсиди базиліки наповнюються таким сильним напором сонця, що мої жили кров'ю наливаються.

Дещо далі — сонце впирається у могутні, сірі колони святині „Venere e Roma", і ті колони крикливо блищать.

Дещо далі — отвори Колізею просто пажерливо халасують сонце, а воно аж червоніє, задихається у спеці й ллється в отвори ненаситно, з розгоном, із напором такої молодечости, що заздрите цій силі.

На фризі святині Фавстіни горобець навприсядки йде.

VALLE GIULIA

Город Капітолійської Афродіти. Біля стіп її таємниче дзюбонить фонтан. Тихий вечір. Тут — світло лямп не каламутить спокою. Високо понад пінії виходить місяць і м'яко тече промінням по зелені, по квітах, по мені.

Ходжу, мрію.

І болить мене життя.

Був би я найщасливіший, якби міг серце моє в простори жбурнути: хай місяцем холодіє, а не чистилищем у моїх грудях горить.

Тужу по тобі ...

BASILICA DI SANT'AGNESE

В долину, все нижче й нижче, аж на дно — в церкву. Колись була тут хата

покійної святої мучениці. Молилась тут душа першого християнина. Тепер ця церква без ніякого мистецького смаку, без слідів старовини, традиції, сіре, міщанське, нудне, і та стеля, і ті образи, і ті мальовила.

Тільки в головній абсиді, понад цю сіру тандиту, здіймаються три постаті — мозаїка з V століття.

MAUSOLEO DI SANTA COSTANZA

Зате вийти з базиліки di Sant'Agnese, малим подвір'ям піти, закутинами, зайти до мавзолею Костанци. Формою будови — Пантеон Аґріпи нагадує. Насувається думка: чи не взяв Донато Браманте цю форму, будуючи Темпєтто у Сан П'єтро ін Монторіо? У двох, одна проти одної, абсидах мозаїки: той простий, а такий надхнений примітив із IV століття. На вглибленій стелі в кружґанку орнаментика, мозаїки — всі мотиви, сказати б сьогодні, ґротескові: ті янголики, що виноград давлять, ті амфори, чаші, збани, пави — усе таке живе, таке гарне.

Скільки разів я тут був, ніколи нікого не застав: у абсидах тиша кулиться, над головою янголи гарцюють.

APPIA ANTICA

Вже від термів Каракалли ідучи, повз городи Сціпіонів і катакомби Калікста, на Аппія Антіка, вичуваєте глибінь віків, тишу старовини, далечінь задуми цього Шляху.

Від мавзолею Кекілії лежить Аппія Антіка і, несучись поза Альбано, гнучко, легко сягає аж до небосхилу. Обабіч — кипариси, як духи римських воїнів, стоять виструнчені, мовчазні, суворі. Між ними — все обабіч Шляху — біліють мармури: останки гробівців римських патриціїв. Тут же й старого Сенеки гробівець, що його Антоніо Канова поскладав побожно з руїни.

На корінтійськім капітелі зелена, як ізмарагд, ящірка сидить і задихається спекою римської весни.

В спекотливих просторах мигтять, у повітрі, апеннінські села.

QUO VADIS?

Маленька церковця. Сама, тишею своєю, у серце молитву вкладає. Посередині церковці обрамлена і так хоронена реліквія:

квія — білий мармур, а на ньому відбитка легкої стопи Христа: коли св. Петро, йдучи з Риму, де шаліла смерть за віру Назарянина, зустрів Його тут, на Аппія Антіка, і, здивований, спитався: Quo vadis?

SANTA MARIA ANTIQUA

Минаю останки святині Кастора і Поллукса. Увіходжу в останки християнської — серед руїн поганства — церкви, що в кутку під палатами Тіберія, Калліґули.

В кожному мармурі, в кожному фрагменті забута, далека, таємнича тиша.

А в лівій ніші, в абсиді, з давнини століть визирає фреска: Розп'яття. Уся постать Христа на хресті в туніці. Стиль — суворий, візантійський, що й від Божественної наготи втікає.

При вході до церкви лежить коринтійський капітель, а таки біля нього розцвів акант — празразок такого капітелю.

DOMUS AUREA

Понурий, холодний, довжелезний коридор. Над головою висока, лукаста

стеля. Тут, то там у стіні фрамуга. У фрамугах пізнішого помпеянського стилю фрески, неначе вчора мистець їх закінчив.

Переходжу з кімнати в кімнату. В одній — стаю на широкий, мармуровий ступінь: широченний з мармуру басейн, де, в молоці, Неронова Поппея купалася. Тут же, на стіні, фреска — її портрет.

Думаю: це та Золота Палата Нерона, де він, підчас будування, замикав грецьких мистців, щоб швидше її розмальовували. Була ця палата — багатство, краса, розкіш імператора Риму. Аж по Нероні — Траян прийшов: щось не злюбив він свого попередника і його Золоту Палату наказав засипати рінню по самі стелі.

CAPPELLA SISTINA

До музею на Ватикані зайшов я. Хто його зна, що буде завтра? Може Праксітелів Аполлон із ящіркою або Міронів Дискобол, Фідія Зевес суворий, могутній, із глибокою морщиною на чолі або Ляокоон, що в розпучливім зусиллі разом із синами зі скрутів змія хоче вирватися — уся ця братія, разом із Афродітою з

Кнідо Праксітеля, розсиплеться у порох при ударі бомби. Може ця Афродіта, зарозуміла цяця, тільки руки без чудового торса наставить на вулиці до сумних прохожих? От, тому йду подивитись на них усіх.

Мою увагу найбільше приковує Сікстинська Каплиця. Певен я, що цей трагічний світ Мікельанджельо, той невблаганий Христос-Суддя, що нагадує нам Мойсея із Сан П'єтро ін Вінколі, — а обидва дають часи й сувору, шорстку, невблагану постать папи Юлія II, — будуть жити. Адам, що його Творець будить до життя, а він із гірким, трагічним усміхом на обличчі, з якимсь смутком дивиться Творцеві в очі. Єва, що з ребра сплячого Адама виходить щаслива, усміхнена до життя. Тут, у Сікстинській Каплиці, постійно хочеться глядіти на цю силу, муку, розмах Мікельанджельо, на ґрацію, гармонію, красу, мелодію кольору й ліній Перуджіно, Сандро Боттічеллі, Люка Сіньйореллі.

Чи думаєте, що можна забути Пінтуріккіо з його Мадонною, з його Люкрецією Борджя у апартаментах Борджя? Чи ж можна забути Аполлона з музами в станцах Рафаелльо?

І ввесь цей світ може розлетітись за одним подмухом бомби! ...

РИМ У ТЕМЕНІ ВІЙНИ

Може не так у темені, а радше — Рим у мовчазному сяйві місяця. Тепер, під-час війни, Рим набирає свого чару, окремої краси, а то й містики. Приходить хвилина, коли сонце сідає за Монте Маріо і ще шумує палким, рожевим шумом і — приходять сутінки, вечір, ніч. Ввесь Рим поринає у теплих, м'яких і квітами пахучих пеленах. То тут, то там горять синенькі і фіолетовосині вогні. Поволі, з такими ж вогнями, сунуть авта, трамваї, що, інколи, виблискують ясно селедином на дротах, тролейбуси, автобуси. Велично, над увесь Рим, темніє сагома бані св. Петра. Місяць, усе повніший, випливає у простори. Дивно все мовчить: пальми, кипариси, що наче молитву мовлять, широко верхами дихають пінії. Де-не-де шумлять, брязкотять фонтани — підстрибом, широко, дрібно.

А на Пінчіо, у мовчазливім сяйві місяця, німіють монументи політиків, поетів, філософів, мистців, священиків, патріотів, учених, цезарів.

Тиша.

Глибока ніч. На зелених схилах Джянікольо, що застигли в сяйві місяця, роздзвонюють останні акорди солов'ї — дзвінко, сміло, кохано.

Крутіжами, мутно і підступно-тихо пливе Тибр.

На стрімких скелях Монте Паріолі, від via Flaminia серед густої зелені цикотять ліниво, оспало, забуто перші цикади.

У Долині Джюлія молодолітня ніч пристрасно пахне квітами олеандрів, таємничим запахом квітів мирту, густотеплим запахом кипарисів, які, мов містичні, високі, стрункі, мовчазні постаті, стоять і врізуються у ясне, серпанком мряки при землі вкрите небо. А над долиною, над квітами, лаврами, кипарисами, широко розпростерлися вигідні піні.

У Вілля Борґезе місяць із тінями грається, зазирає за тінями в широкі алеї. Майдан Сієна повний сяйва, мов ставу плесо. Останки староримської святині білими колонами роз'яснюють і так ясну ніч. Палата музею Борґезе залита сяйвом місяця: тут тужить палке серце, горять чорні очі Форнаріни.

І всюди, в ці сяйні ночі тиші шумлять, бряжкотять, акордами б'ють, сичать фонтани.

Та в ці самі ночі, що аж тремтять повним сяйвом місяця, не перестаю я банувати за нашими горами. Там, у нас, у Карпатах, ця ніч, ця тиша сяйва, така свіжа, така здорова, ялинно-терпка, така молодеча, пружка, задириста і дзвінка. Роси на травах, на квітах, коли сяйво місяця їх огорне, коли в них одіб'ється рух зір, так мелодійно тремтять. А долиною гонить, переверти йде, кидається, захлипується Прут. Поглянь у місячну ніч на його кипуче плесо: він віками неначе кайдани рве, дзвонить ними, вибрязкує, з надр таємности нашої землі вимогує їх.

Вчорашній вечір і ніч у цьому аж густому, а при тому якомусь, здається, нематеріяльному сяйві місяця уповні, були глибокі, що своїм ясним, холодним спокоєм проймають душу в її найкращих глибинах. Ті пальми, що, мов ізнехотя, розкинули віття, ті кипариси, що в скупченні й задумі знімаються угору, ті пінії, що широкими грудьми випнулись у простори, а на тих грудях сильно, закохано опирається ніч — усе те римським ночам надає тієї на все життя незабутньої поезії, краси, чогось, що вічно запалює й запалюватиме кров у мені.

Але ця ніч ніяк не може мені пригадати наших місячних ночей у Карпатах. У ці місячні римські ночі тужу за такими ж нашими ночами. Дивлюсь у простори цих ночей, але їх краси, поезії, хоч чую їх! — схопити не можу. Там, у нас, я їх, ці ночі, чув, мав їх у крові, у серці, вони були мої, як моїми є очі, серце, що билось там серед гомону рос, які падали з просторів. Не раз, було, у такі ночі, повні місяця, ходив я стежками по лісі біля вілли письменників і журналістів у Камені Довбуша. Не раз прийшов у хату ввесь від роси мокрий, увесь сповнений могутнім спокоєм тієї гірської місячної ночі, що в ній моє серце крицею дзвонило. Вітер — ні шеберне! Де-не-де листок, вітка стрепенеться, як на неї з другого листка капне роса. Інколи мав я враження, що роси з зірок капають, — так тихо, незримо спадали вони. А на траві, при стежках, від рос, як від перел, біліло — м'яко, срібно. І пахло ялицями, смереками. Верх Гостра врізувався в ясне небо, неначе зорями хотів увінчатися. І той — гірський, черствий, свіжий, молодий і здоровий холод гірської ночі. В цій тиші — широким, густим гомоном шумів Прут: як бурлива і п'янка кров цієї

нашої, здорової для тіла і душі гірської, української ночі.

Така ніч — там! ...

В місячну ніч — Рим, тепер у війну, як нечувано гарна казка. Базиліка Максентія, неначе одягнулася в тишу місяця. Колізей, мов острів, тоне в цьому сяйві. Ті дві пальми на Палятині, де манастир св. Бонавентури, що їх увіковічнив мені Петро Холодний-син, стоять, мов сторожі тиші.

Йду на Капітолій. Краєвид на Foro Romano — це зачароване цвинтарище минулого. Капітолій — пустий, самотній. Марк Аврелій на коні — зовсім закритий піском. Лиш фонтан дзвонить.

З долини дивлячись на Капітолій, понуро позіхає своїми печерними отворами Rupe Tarpea. Театр Марчелльо своїми струнками арками поринає в тихім шумі Тибру.

Сідаю на білі, мармурові ступені біля колон святині Вести. Якось так холодно, місячно в душі. А по тім холоді падають струї фонтану. Якби не чорна століттями і ряпава сила архітектури Фортуна Віріле, то я б міг подумати, що життя — це біла троянда.

Дзвіниця церкви Санта Марія Космедін колупає небо.

Поволі піднімаюся на via Circo Massimo. Ця вулиця, що легко знімається, таки найкраща в Римі. Широченна, обабіч кипариси, що линуть у небо, здається, стоять, мов соромливі Весталки, й зберігають — не вогонь — тишу, спокій, красу. Та й ніщо не внесе стільки спокою, гармонії ліній, як кипарис. А вийдете на гору via Circo Massimo: ліворуч, за долиною цирку Массімо, могутні руїни просторих палат Веспасіяна, Доміціяна на Палятині, що могутнім розгоном здвигаються угору, їх високі арки ще й сьогодні ненаситні своєю силою. Праворуч, тут же, Авентин. Увесь у квітах, зелені, кипарисах. Спереду, дещо ліворуч, бовваніє Монте Челіо і пінії на Челімонтана глухо зарисовуються в мряках сяйва місяця.

А далеко — Апенніни.

Якби я умів описати цю казку Риму!

Помітили ви? У стіп святині Veneгe e Roma густо цвітуть олеандри, а попід ними фрагменти староримськости — білі мармури, як „лавки", на них же, до місяця, сидять закохані і серцями — як вогнем

— і гомоном молодої пристрасти сповнюють широкі арки Колізею, що ними важко й титанічно мовчить.

В ці ясні ночі я так тужу. Моя душа така ж ясна безодня, повна сяйва місяця. У ній, у цій безодні, ці ж фантасмагоричні картини Вічного Міста, що їх очима бачу. І в ці білі ночі чую, найвиразніше, як глибоко врізуються у мою душу ті старо-римські фризи Пантеону: в душі їх бачу, їх чую.

ГОРОДИ СЦІПІОНІВ

Стежка стежку минає, одна одну веде, то покидає під тихим подихом пальм і римських дубів. Густо колихається повітря в римській спеці. Над містом панує баня базиліки св. Петра і ясною сірістю жахтить у спеці.

В КАТАКОМБАХ КАЛІКСТА

Спека така, що й той легіт римського вітру в пополудневі години разом із розкішними віяльцями-віттями пальм не в силі злагіднити її. Цикади кричать і збільшують спеку. Попід евкаліптами ходить пастушка й виводить якийсь жалісний, лінивий, мелодійний мотив.

З цим мотивом сходжу вниз, у катакомби — сховища перших християн. Усе нижче й нижче. За мною — спека, а тут — поринаю у животворний, цілющий холод.

Глибоко під землею довгі-довгі, у туфі довбані коридори, келії, церковці, де перші папи-голови Христової Церкви Службу Божу приносили. В стінах довбані заглибини — у них лежать іще кістяки перших християн. Фрагменти — хреста, малюнку, фрески.

Тиша. Лиш відгомін моєї ходи і моя думка, що живе на сірім туфі катакомб і схиляється перед тими, хто тут, у перших століттях християн, жили, раділи, молились, терпіли, любились і ждали.

Хтось глибоко зідхнув.

В АПЕННІНАХ

Лежу на краї лісу.

Ліниво, на струнах спеки мушня й комашня витягає свої мелодії. Крізь віття дерев із промінням сонця, мов золотими лезами, в лісову літню тишу вливається пташиний спів.

В долині, далеко під ногами, дужими грудьми неба розпростерлось озеро Альба-

но й мерехтить то сапфіром, то ізмарагдом.

Над ним, по другім боці, під вершком Монте Каво, як ластівчине гніздо, причепилось до гори село Рокка ді Папа.

Ліворуч, у долині — Долина Ганнібала ante portas.

АССІЗІ

На високому пагірку розклалось це місто тиші, спокою, святости. Над ним знімаються церкви в стилі романському, то італійської ґотики. Вузенькі вулички і малі, привітні, скромні кам'яниці. Над містом, як діядема, старий замок, що його здобували й сарацини.

Киньте оком у далину — свята Умбрія хвилює, високими, заокругленими, якимсь містичним серпанком загорненими горами синіє.

Щось добре, ласкаве, приголубливе є в цьому краєвиді, в цій синяві неба — і сонце чисто ясне палає. Навіть у сварці матері з сином є щось із того людського, а не чортівського, злого.

Далеко, в широкій долині, серед аж фіолетової синяви лісів, у Порціюнколі, виринає могутня баня церкви Санта Марія делі Анджелі. Там, у тій церкві, на тім

місці, де, благословляючи Ассізі, помер святий прохач Франческо, є манісінька, як усе життя святого, скромна церковця.

Невеличким подвір'ям, що в романському низько-арковому обрамуванні ледве втримує спеку й сяйво літнього сонця, увіходжу в долішню базиліку св. Нуждаря.

Містичний смерк. Тиша, що доторкає душі й тіла, мов холод чистого, джерельного струмка. Відгомін моєї ходи по мармуровій підлозі розлягається попід середньовічні романські арки, попід ранньо ґотичні, присадкувато-кремезні стелі. Крізь сині й палкочервоні вітражі, крізь з тонісіньких мармурових платівок шибки входить тихомирне, благовісне світло, в хвилях якого поринає небесний світ Чімабуе, Джіотто, Сімоне Мартіні, Льоренцетті, Алієво.

Довкола престола, посередині базиліки, сидять ченці й монотонно, побожно, як колір вітражів, рецитують вечірні псалми. Пливуть ці однотонні згуки ченців і в просторах єднаються з гомоном псалмів, що їх співали св. Франческо і св. Кляра, напереміну, біля церкви св. Дам'яна.

Сонце заходить і долини наливаються теплими сутінками — як келехи вином.

РИМСЬКІ СВІТАНКИ

Бліднуть зорі і щезають у просторах ранку й тиші міста. На дзвінниці св. Петра щокільки секунд б'є дзвін: Ave Maria! І глибокий, протяжний, спижем густий гомін колихається над містом, займається на перших рожевих променях сонця, що сходить за Апеннінами.

РИМСЬКІ ПЕРЕДСУТІНКИ

Заходить сонце. По терасі української духовної Колеґії на Джяніколо проходить легіт. Захід щораз більше кипить полум'ям. Пінії, кипариси густо і з запахом бронзовіють. Сонце поринає, останні цикади крекчуть ліниво. Рим синіє вже в першій смузі сутіні — це мить!

Тільки лянтерна на мікельанджелівській бані ще горить запалена сонцем.

ОСІННІМИ ПЛАЯМИ

Пригадую собі.

Тепер у наших горах, на високострімких вершках скель, ярко червоніють грона горобини. Золотом тремтять і видзвонюють

берізки. Поволі, як леґіні, явори займаються. Черешні, на тлі густої зелені ялиць і смерек, вибухають своїм листям, як вибух полум'я вулкану.

А зеленою полониною, як квітка, як косичка, Анночка іде. У червоних капчурах стопи її: вони не йдуть, а на червоних крилах райської птахи летять.

Долиною — гримить, шумить Прут! Дзвінко, прудко, спішно довбе нові століття.

Пригадую собі.

Усе без вороття, тільки туга та ж сама, тільки біль той же самий! ..

* * *

Біля Tre Fontane пахнуть евкаліпти.

AFRODITE ANADIOMENE DI CERENE

Терми Діоклеціяна — музей старовинної, грецької і римської різьби.

Мала, скромна, із стінами сірого кольору кімната. Світло дня падає згори. П'єдесталь. А на ньому, в парійському мармурі, стоїть молода, здорова, чиста душею й таким же подихом тіла дівчина: Афродіта з Керене. Вона живе, той мармур дихає, його поверхнею проходить тремтіння жит-

тя. Вона — без рук, без голови. Але — що б то дали їй за її молодість, за тремтіння життя у цьому мармурі такі красуні, як Афродіта з Кнідо, Афродіта Капітолійська, Афродіта Медіцейська — цілі й неушкоджені? Вони, напевне, воліли б бути без рук, без голови, але такими молодими й з цією запашною душею.

В подвір'ї шумить фонтан.

Біля стіп Афродіти з Керене тихо поклалась туга.

FATAMORGANA

Падають листки, як мелодії просторів і сонця. Кожен лист, кожен тон має свою коду — доторкнувшись мертвого асфальту на viale Veneto боляче задзвенить.

А які глибокі тони, які урочисті коди мають тепер осінні листки на наших полонинах у Карпатах!

У СВЯТИНІ РЕНЕСАНСУ

Так називаю Фльоренцію! Іншого такого міста, що мало б таку історію, я й знати не хочу. Етрурійці — дивний, трохи не загадковий, такий багатий творчою душею народ. Римляни, слідів яких тут

справді небагато, бо фльорентійці й до сьогодні якісь чи не „етрурійці". А далі, християнська доба, живе й кипуче тут життя — Ґвельфи й Ґібелліни, часи комун, і блиск та велич у політиці, в мистецтві, в літературі, у філософії: панування Медічі — ренесанс!

Фльоренція й до сьогодні — ренесанс! Краса і сила, дух і тіло — й досі неткнені. Правда, проминули брязкіт зброї, ненависть і любов до вітчизни Данте, блиск доби неоплатонізму; шорстка, невблагана, холодна реалізмом, але така віддана батьківщині філософія Макіявеллі; фанатизм Джіролямо Савонароля; суперництво геніїв мистецтва — все втихло. Єдиний ґамір тут сьогодні — скрегіт трамваїв.

Киньте оком по Фльоренції. Церкви, палати, манастирі, звичайні доми, вулиці — усе ренесанс. Як і вирине тут — там романський стиль, ґотика, — то ренесанс Л. Б. Альберті, Ф. Брунеллескі, Росселліно притьмарює їх своїм сонцем, ґрацією. А церкви — це ж ясні дзеркала ренесансу. В Санто Спіріто ви загубитесь серед цих престолів, де на кожному з них твір ренесансу. Та що там церкви! Не одна держава хотіла б мати у своєму музеї хоч один твір Ґірляндайо, Луки чи Андрія

Делля Роббія, а тут їх твори, вмуровані за грубим склом, оглядаєте на вулиці.

Отак іду вуличками Фльоренції, повз двері Л. Гіберті, повз св. Юрія долота Донателльо, повз св. Тому з Христом А. Верроккіо, й не стямився, як сів на трамвай „13", а цей зеленими серпентинами виніс мене на Монте Сан Мініято.

Заходжу в церкву Сан Мініято — одна з найстарших церков Фльоренції. І зауважую: архітвори з музеїв повтікали перед війною у темні льохи; каплиці, що їх фрескували Джіованні з Міляно, Чімабуе, Джіотто, Мазаччіо, просто замуровані. А ця церква в повній красі своїх пребагатих мозаїк з VIII століття, своїх мармурів і ляпіслязурів, своїх Полляйольо і Паольо Біондо й не думає з цим усім скриватись перед непевним Марсом.

В церкві — мармурова тиша. В ній гарячим пурпуром горить мозаїка. Крізь вікна пробивається, через густі платівки мармуру, жовте проміння сонця і спливає по святих пензля Паольо Біондо.

Церквою, мов задума, пройшов чернець.

Сонце глядить на захід. Сідаю на лавку перед церквою. У долині — Фльоренція. Над містом — могутня баня Брунеллєскі на соборі Санта Марія дель Фіоре, перша

баня ренесансу. Тут же — струнко й ясно, сміло й гордо йде вгору дзвіниця Джіотто. Церкви, палати — одні одних хотять перевищити, випередити то шорсткістю сили, то красою, а то й одним і другим. Широко, мовчазно пливе Арно.

Так, Фльоренція тепер — це святиня ренесансу, минулого, тиші, спокою. Як і — колись такі бурхливі життям — міста Ареццо, Пістоя, Фоліньйо, Ріміні, Урбіно й інші, які, неначе зачаровані, завмерли з своїми часами білих і чорних, комун і ренесансу. І так до сьогодні сіріють ясною потужністю, розмахом, красою і завзятістю. Час, — барокка, неоклясицизму, романтизму, останнього модернізму не ткнув ці міста, пройшов повз них безслідно.

Навіть така мала містина Чертальдо, батьківщина Дж. Боккаччіо, як зубами замку — свого середньовічного часу — вхопилась синяви неба і досі неначе застигла в цій визовній силі.

Поринаю в думах.

А горби Фієзоле тонуть у ясних присмерках схилу дня.

Дзвонять дзвони, і в просторах пливе тихомирне Ave Maria.

Рим-Фльоренція, 1940-41.